

ابهامات قانونی ازدواج زودهنگام در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت

آنان در برابر سوء رفتار

مصطفی احمدی مقدم^۱، عاطفه پیامنی^۲

چکیده

ازدواج نقطه آغاز زوجیت و خانواده به ویژه در جوامع سنتی است که با تولد فرزند کامل می شود. این حق در میثاقین حقوق بشر مورد اشاره و توجه قرار گرفته که از مصادیق حقوق بشر است. ازدواج کودکان به عنوان یک معضل اجتماعی، به ویژه با توجه به آثار منفی و غیر قابل جبرانی که بر وضعیت آنان، به ویژه دختران دارد، یکی از نگرانی های جامعه بین المللی به شمار می رود. در اسناد بین المللی حقوق بشر، به اهمیت تعیین حداقل سن ازدواج و ارتباط آن با رضایت به ازدواج تاکید شده است. با توجه به تصویب اخیر لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار در این مطالعه سعی شد با نگاه انتقادی و منصفانه از منظر قوانین حمایتی به پشته قانونی این لایحه برای کودکان در مواجهه با ازدواج های زود هنگام پرداخته شود. نتایج این مطالعه نشان می دهد در حالیکه لایحه پیشگیری ماهیت و ادعای حمایت از زنان و دختران آسیب دیده را دارد اما خلاهای قانونی زیادی برای پیشگیری از آسیب دیدگی زنان از جمله کودک همسری و ازدواج های زودهنگام دارد. بنابراین نیاز است با توجه به عرف جامعه و شرایط بلوغ سنی کودکان و همچنین اسناد بین المللی حقوق بشری این لایحه مورد بازنگری و بررسی بیشتر قرار گیرد تا بتواند پشته محکمی برای دختران و مادران آینده کشور عزیزمان قرار گیرد.

کلیدواژه ها: خشونت علیه زنان، ازدواج زودهنگام، آسیب دیدگی زنان، لایحه پیشگیری

۱. استادیار، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران ایران،

m.ahmadileg@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران

جنوب، تهران، ایران ati.payami@gmail.com

مقدمه

نخستین سنگ بنای تشکیل خانواده و به تبع آن جامعه، مقوله‌ی ازدواج است. این مهم علاوه بر تشکیل و تحکیم خانواده بقای نسل انسان‌ها را نیز به دنبال دارد. خانواده به عنوان عنصر اساسی در تشکیل خانواده مهم قلمداد شده و درمعنای محدود آن، نهادی است که از طریق ازدواج شکل گرفته و با فرزندآوری تکمیل می‌شود. (پایی: ۱۳۹۸، ص ۱۷)

ازدواج از مهمترین و زیباترین سنن اجتماعی انسان‌ها در طول تاریخ است که ریشه در فطرت و آفرینش ویژه‌ی آدمی دارد. با این وجود همواره در طول تاریخ، تحولات فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی به همراه تغییر هنجارها و ارزش‌های هر جامعه، همواره منجر به دگرگونی‌های قابل توجهی شده است. (ولد خانی و دیگران: ۱۳۹۵، ص ۷)

پژوهش‌های متعددی نشان می‌دهد که ازدواج، تأثیر سودمندی بر سلامت فیزیکی و روانی افراد بر جای می‌گذارد. زیرا ازدواج، حمایتی عاطفی و اجتماعی برای فرد فراهم می‌آورد که موجب می‌شود فرد در برابر محرک‌های استرس‌زا، انعطاف‌پذیری بیشتری داشته باشد. با این وجود گونه‌هایی از ازدواج مانند ازدواج اجباری یا ازدواج در سنین کودکی نه تنها به خاطر عوارض و مضرات آن مورد پسند جوامع بین‌المللی نبوده بلکه در قوانین و اسناد چندی از گذر ضمانت اجراهای کیفی، مورد جرم‌انگاری حتی به صورت خاص واقع شده در این بین باید اظهار نمود ازدواج در سنین کودکی به دلیل آسیب‌های جسمی و روانی آن مورد تأکید بهداشت جهانی نیز قرار گرفته اما رویکرد‌های معمول در جهان برای جلوگیری از آن بیشتر قانونی است. در این بین ازدواج در سنین کودکی به ازدواجی اطلاق دارد که یکی از طرفین زیر ۱۸ سال سن داشته باشد یا حتی قبل از رسیدن به سن بلوغ باشد و ازدواج اجباری نوعی از ازدواج است که بدون رضایت واقعی یک یا دو طرف واقع شده است و حق آزادی انتخاب همسر را نقض کرده و از مصادیق خشونت خانگی است همچنین این ازدواج مبتنی بر آزادی و رضایت کامل یک یا هر دو طرف مورد نظر نیست بلکه بر اساس فشار جسمی یا عاطفی است و در بیشتر

کشورها این عنصر فشار می تواند شامل فشار جسمی، روانی، مالی، جنسی و عاطفی باشد (Sabbe and Temmerman and Brems and Leye, 2014:6).

ازدواج اجباری نقض آشکار حق آزادی و حق تعیین سرنوشت است. در ایران علی رغم نبود آمار دقیق، این پدیده به ویژه در میان اقوام خاص و با ازدواج در سنین پایین رواج دارد. قوانین موجود، تنها بخش کوچکی از این مسئله را پوشش می دهد به عنوان نمونه در قوانین چندی تنها ازدواج اطفال و قاچاق انسان با انگیزه ازدواج اجباری، جرم انگاری شده است. جرم انگاری کلیه موارد ازدواج اجباری به عنوان تعزیر، گامی ضروری و مهم برای حمایت از قربانیان و احترام به حق انتخاب فرد است. (مقدسی: ۱۳۹۵، ص ۱۷۰)

قانون اساسی ایران در جهت حمایت از خانواده از گذر ازدواج که مبنای تشکیل خانواده محسوب می شود در اصل ۱۰ بیان می دارد «از آن جا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه ریزی های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد» در همین راستا در ماده یک قانون تسهیل ازدواج جوانان، لزوم حمایت از جوانان و حمایت از تشکیل خانواده را مبنای حمایت خود قرار داده که این امر در گرو حمایت از مقوله ی ازدواج می باشد. (اسدزاده ۱۴۰۰، ص ۳)

آسیب دیدگی زنان یک مسئله جامعه شناسی است. ابعاد این موضوع می تواند بر تمام اقشار جامعه تأثیرگذار باشد. این پدیده، محدود به هیچ فرهنگ یا جامعه ای نیست و در تمام اجتماعات و طبقات اجتماعی، شکل ها و بعدهای مختلفی به خود می گیرد. آسیب دیدگی زنان اشکال مختلفی دارد که مهمترین نوع آن خشونت می باشد. (خزایی، ۱۴۰۲، ص ۲۰۵) خشونت علیه زنان روندی است که در تمام سال های زندگی یک زن، پیش از تولد تا زمان مرگ او، می تواند رخ دهد. وادار کردن کودک به ازدواج یکی از مهمترین نمونه هایی از خشونت علیه زنان محسوب می شود. (محبی، ۱۳۸۰)

وضعیت قوانین پیشگیری از آسیب دیدگی زنان در سراسر جهان متنوع است و به عوامل فرهنگی، قانونی و سیاسی هر کشور بستگی دارد. در برخی کشورها، قوانین محکم و جامعی

برای پیشگیری از خشونت علیه زنان وجود دارد، در حالی که در برخی دیگر، این قوانین ناکافی و ضعیف هستند. در سال‌های اخیر، بسیاری از کشورها تلاش کرده‌اند تا قوانین مربوط به آسیب دیدگی زنان را بهبود ببخشند و پیشگیری از آن را ترویج کنند. اخیراً لایحه ای تحت عنوان «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوءرفتار» در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است که در این مطالعه سعی بر آن است تا ارزیابی جامعی بر این لایحه در حوزه ازدواج اجباری و کودک همسری انجام شده و با قوانین و اسناد بین‌المللی و اسناد بالادستی مورد بررسی قرار گیرد و نقاط ضعف و قوت لایحه در این حوزه بیان شود.

۱. سیر تحول و معرفی لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوءرفتار

۱-۱. مفهوم شناسی

۱-۱-۱ مفهوم کودک

واژه کودک از نظر لغوی در فرهنگ دهخدا به کوچک، صغیر، طفل، بچه، خردسال و فرزند می‌گویند که به حد بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) معنا شده است. از نظر عرف دوره کودکی پس از نوزادی شروع و تا رسیدن به سن قانونی ادامه می‌یابد. حد فاصل میان نوزادی و نوجوانی را عرف عام دوره ی کودکی می‌نامند. علمای حقوق صغیر را دختر و پسر قلمداد می‌کنند که به بلوغ شرعی نرسیده است و از محجورین است، به محض رسیدن به بلوغ حراً و محراً می‌شود، بدون این که احتیاج به صدور حکم از سوی حاکم شرع باشد. (لنگرودی: ۱۳۸۱، ص ۲۳۵۲)

در قانون کنونی تعریف دقیقی از کودک ارائه نشده است و صرفاً در ماده ی ۱۲۱۰ قانون مدنی و تبصره ی آن به سن بلوغ اشاره شده است. ماده ی ۱۲۱۰ قانون مدنی بیان می‌دارد: «هیچ کس را نمی‌توان بعد از رسیدن به سن بلوغ به عنوان جنون یا عدم رشد محجور نمود مگر آنکه عدم رشد یا جنون او ثابت شده باشد»

۱-۱-۲ خشونت یا سوءرفتار

واژه خشونت در لغت نامه دهخدا از نظر لغوی به معنای غضب، درشتی و تندگی کردن، ضد

نرمی تعریف شده است. (دهخدا: ۱۳۷۷) و در اصطلاح عبارت است از اقدام علیه جسم، جان، شرف، مال و حقوق افراد، به طوری که ایجاد ترس کند و اقدام فیزیکی؛ مانند ضرب و جرح و قتل و همچنین اقدام معنوی که شامل توهین و تهدید می شود. (رضوانی: ۱۳۸۶) در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان در برابر سوء رفتار تعریفی از خشونت نیامده و به جای آن از عبارت «سوء رفتار» استفاده شده است که در تبصره ۲ ماده ۱۱ این لایحه چنین تعریف می شود: منظور از سوء رفتار هرگونه فعل و ترک فعل مجرمانه در این قانون یا قوانین مربوط است که موجب آسیب های مذکور در این ماده می شود. این عبارت در لغت نامه دهخدا و فرهنگ عمید و معین فقط به معنای بد رفتاری معنا شده است.

۳-۱-۱ خشونت علیه زنان

پدیده دردناک خشونت علیه زنان در ابعاد مختلف آن، سلامت جسم و روان زنان را به خطر می اندازد و حقوق انسانی آنان را مورد تجاوز قرار می دهد. خشونت علیه زنان پدیده ای است که در آن زن به خاطر جنسیت خود و به علت صرفاً زن بودن مورد اعمال زور و تضییع حق از سوی جنس مخالف قرار می گیرد. به طور کلی هر نوع عمل یا رفتاری که به آسیب جسمی، جنسی و روانی یا محرومیت و عذاب زن منجر شود خشونت علیه زنان گفته می شود. جهانی: ۱۳۹۹، صص ۸۹۷-۸۹۹).

۴-۱-۱ ازدواج زودهنگام

ازدواج کودکان و کودک همسری نوعی ازدواج رسمی یا غیررسمی است که در آن فرد قبل از رسیدن به هجده سالگی یا حتی گاهی قبل از رسیدن به بلوغ وارد پیمان زناشویی می شود. ازدواج زودهنگام کودکان به نوعی کودک آزاری است. ازدواج کودکان امری غیراخلاقی، ظالمانه و خارج از مصلحت کودکان و جامعه ارزیابی می شود. از دیدگاه حقوقی، بحث تزویج کودکان و تعیین حداقل سن برای تشکیل خانواده برای اولین بار در سال ۱۳۱۳ طی ماده واحده ای مطرح گردید. در این ماده مقرر شده بود نکاح دختران قبل از رسیدن به سن ۱۵ سال تمام

ونکاح پسران قبل از رسیدن به ۱۸ سال تمام ممنوع است (فرحزادی و همکاران: ۱۴۰۲، صص ۲۹-۳۵)

۱-۱-۵ آسیب دیدگی زنان

آسیب واژه‌ای است که بیشتر در پزشکی و زیست شناختی استفاده می‌شود. آسیب در لغت معانی مختلفی دارد از قبیل: زخم، کوب، ضربه، زیان، آفت، بلا و... اما در اصطلاح جامعه‌شناسی عبارت است از مطالعه نابسامانی و اختلال و عدم تعادل و هماهنگی در کارکردهای مربوط به کالبد حیات اجتماعی انسان‌ها است. (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۱۶) زنان و دختران از جمله اقشار حساس و لطیف جامعه هستند که در معرض انواع این آسیب‌ها قرار گرفته و درگیر مصائب و مشکلات بسیاری می‌گردند.

آسیب دیدگی زنان یک مسئله جامعه‌شناسی است که می‌توان بر تمام اقشار جامعه تأثیرگذار باشد. لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» با اهداف پیش‌بینی یک نظام پیشگیرانه در قبال سوء رفتارهای مجرمانه نسبت به زنان و توجه ویژه به مداخلات اجتماعی برای حمایت از زنان آسیب‌دیده و نیز جرم‌انگاری برخی رفتارهای آسیب‌زا نسبت به آنان در سال ۱۴۰۲ تصویب شد. آسیب دیدگی زنان اشکال مختلفی دارد که مهمترین نوع آن خشونت می‌باشد. (خزایی، ۱۴۰۲، صص ۲۰۵)

۱-۲ سیر تحول قانونگذاری ازدواج زود هنگام در ایران و جهان

ازدواج زود هنگام و کودک همسری نه فقط در ایران بلکه در سراسر جهان سابقه‌ای تاریخی دارد و با توجه به قوانینی که در بسیاری از کشورهای جهان علیه ازدواج کودکان وضع گردیده، این مساله هنوز یک پدیده جهانی است. قوانین مربوط به سن ازدواج در دنیای مدرن، قدمتی بیش از ۲۰۰ سال دارد و از زمان تصویب قانون مدنی فرانسه که در سال ۱۸۰۴ میلادی با هدف جلوگیری از ازدواج کودکان در کشورهای مختلف و در قرن ۱۹ الهام‌بخش کشورهای دیگر اروپایی بود، حداقل سن ازدواج برای زنان ۱۵ و برای مردان ۱۸ تعیین شد. در قرن بیستم، این تحولات

در خاورمیانه برای نخستین بار در دوران عثمانی به قوانینی جدید تبدیل شدند. در سال ۱۹۲۶ در عثمانی حداقل سن ازدواج برای مردان و زنان، ۱۸ سال تعیین شد. اما دو سال بعد که در سال ۱۳۰۷ خورشیدی (۱۹۲۸) نخستین «قانون مدنی» ایران در مجلس شورای ملی تصویب شد، اشاره دقیقی به سن ازدواج در آن وجود نداشت. در عوض در ماده ۱۴۰۱ این قانون آمده بود: «نکاح قبل از بلوغ ممنوع است.» در تبصره ماده ۱۰۴۱ این قانون محدودیت‌هایی برای این نوع نکاح پیش‌بینی شده بود که محدودیت‌ها به این صورت بیان شده بود: «عقد نکاح قبل از بلوغ با اجازه ولی و به شرط رعایت مصلحت مولی علیه صحیح می‌باشد.» (کرمانشاهی و همکاران: ۱۳۹۹، صص ۱۴۹-۱۵۰)

در ایران سال ۱۳۱۴، که قانون حمایت از خانواده به تصویب رسید و براساس آن، حداقل سن ازدواج برای دختران ۱۵ سال تمام شمسی و برای پسران ۱۸ سال تمام شمسی تعیین گردید. سپس در سال ۱۳۵۳ این قانون اصلاح گشت و حداقل سن ازدواج برای دختران و پسران به ترتیب ۱۸ و ۲۰ سال تمام شمسی بدون حکم دادگاه ممنوع اعلام گردید. اما در سال ۱۳۶۱، ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی مبنی بر ممنوعیت ازدواج کودکان، مغایر با شرع دانسته و ازدواج کودکان قبل از بلوغ به شرط رعایت مصلحت طفل توسط ولی، مجاز شناخته شد. به دنبال تبعات منفی کودک همسری و انتقادات فراوان، این قانون در سال ۱۳۸۱ تغییر نمود و ازدواج دختران زیر ۱۳ سال شمسی و پسران کمتر از ۱۵ سال شمسی منوط به اذن ولی با رعایت مصلحت و اذن دادگاه شد. (غدیری: ۱۳۹۴، صص ۱۲۴-۱۲۵)

ازدواج در سنین پایین، از دیرباز یکی از مباحث چالش برانگیز در حوزه فقه و حقوق بوده است. در بسیاری از جوامع، بویژه در جوامع سنتی، بر این باورند که ازدواج کودکان با اجازه ولی و رعایت مصلحت، مجاز است. این دیدگاه ریشه در برخی فتاوای فقهی دارد که براساس آنها، ازدواج دختران با اجازه پدر یا جد پدری، به شرط آنکه مصلحت کودک باشد، جایز شمرده می‌شود. از نظر فقها مصلحت به معنای تامین نیازهای مادی و معنوی کودک است و ازدواج زودهنگام می‌تواند در برخی موارد بویژه در جوامع سنتی به عنوان راهکاری برای تامین امنیت اقتصادی و اجتماعی دختران تلقی شود. با توجه به تغییرات اجتماعی و افزایش آگاهی نسبت

به حقوق کودکان، این دیدگاه به شدت مورد نقد قرار گرفت. بسیاری از فقها و حقوقدانان معتقدند که مصلحت کودک فراتر از نیازهای مادی است و شامل حق تحصیل، حق سلامت، حق توسعه فردی و حق انتخاب آزاد نیز می‌شود. از این رو ازدواج زودهنگام کودکان که این حقوق اساسی را پایمال می‌کند با مفهوم مصلحت کودک در تعارض است. (فرحزادی و همکاران، ۱۴۰۲: ص ۳۸)

بر اساس کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد، ازدواج اجباری و زودهنگام کودکان، حق کودکان را برای محافظت در برابر اعمال مضر، سوء استفاده و حق رشد را از آنها سلب می‌کند. اکثر کشورها من جمله ایران نیز این کنوانسیون را تصویب کرده اند. با این حال، سن رضایت متفاوت است و اغلب کمترین سن توصیه شده برای ازدواج توسط سازمان ملل متحد ۱۸ سال تمام است. ازدواج زودهنگام و کودک همسری نقض حقوق بشر کودکان به حساب می‌آید. علی رغم این که در قوانین بین المللی ممنوع است، همچنان ازدواج زودهنگام دختران زیر ۱۸ سال در سراسر جهان ادامه دارد. توصیه نامه عمومی کنوانسیون حقوق کودک با کنوانسیون منع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان است که حداقل سن ازدواج را ۱۸ سال بیان کرده است. بنابراین، عقیده بر این است که ازدواج های صورت گرفته در زیر سنین ۱۸ سالگی یا سنین کودکی، مصداق ازدواج اجباری است. (اسدزاده، ۱۴۰۰، ص ۱۵)

۳-۱ تبیین لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار

لایحه «حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» را اولین بار «مرکز امور زنان و خانواده» در دولت دهم ریاست جمهوری در ۹۳ ماده تدوین کرد. معاونت امور زنان و خانواده در دولت یازدهم این لایحه را دنبال کرد و تغییرات قابل توجهی در آن اعمال شد و متن ۹۳ ماده ای آن در اسفند ۱۳۹۵ به دولت و کمیسیون لوایح ارسال شد. همچنین به علت ابعاد قضایی موضوع، در ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۵ برای بررسی و اعلام نظر به قوه قضاییه ارجاع شد. معاون وقت حقوقی قوه قضاییه، جهت بررسی لایحه مذکور جلسات متعدد کارشناسی برگزار نمودند، در نهایت این لایحه در شهریور ۱۳۹۸ مشتمل بر ۵ فصل و ۷۷ ماده به دولت ارسال گردید. متن لایحه دوباره

در دستور کار کمیسیون لوایح دولت قرار گرفت و مواد مختلف آن اصلاح و تکمیل شد و هیئت وزیران در تاریخ ۱۴ دی ۱۳۹۹ لایحه را بررسی و در ۵۷ ماده تصویب کرد. و سرانجام در ۱۳ اردیبهشت ۱۴۰۰ با قید یک فوریت تصویب و حدود چهار ماه پس از آن نیز در مجلس شورای به کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس ارجاع شد (محمد زاده و دیگران، ۱۴۰۱، ص ۴۰۵) و در فروردین ۱۴۰۲ کلیات طرح به تایید رسید و نام آن بصورت لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» تغییر یافت و این لایحه مشتمل بر ۵۱ ماده می باشد. لایحه حاضر که با اصلاحات قابل توجهی در کمیسیون مربوطه به تصویب رسیده، در صدد تأمین دو هدف یعنی پیش بینی یک نظام پیشگیرانه در قبال سوء رفتارهای مجرمانه نسبت به زنان و توجه ویژه به مداخلات اجتماعی برای حمایت از زنان آسیب دیده و نیز جرم انگاری برخی رفتارهای آسیب زا نسبت به آنان می باشد. (عظیمی: ۱۴۰۱، ص ۶)

۲. ارزیابی ماده ۳۴ لایحه پیشگیری...

پس از تصویب لایحه «پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» در مجلس شورای اسلامی، مساله ازدواج کودکان و «کودک همسری»، باعث نگرانی مخالفان این پدیده در ایران شد. در ماده ۳۴ لایحه ... آمده است: «هر کس از جمله ولی، وصی، قیم و سرپرست بدون رضایت زن، وی را به هر دلیل مانند حل و فصل اختلافات از جمله خون بس، اکراه به ازدواج با دیگری نماید یا به دلایل مذکور او را وادار به درخواست طلاق از مراجع قضایی کند و یا اینکه بدون اطلاع زن، او را به عقد دیگری درآورد به حبس یا جزای نقدی درجه ۶ محکوم می شود. زوج نیز در صورت علم به وضعیت ازدواج یا عقد مزبور مشمول مجازات مذکور می شود. تبصره - موارد مشمول مقررات قانونی ناظر به حقوق خانواده و احوال شخصیه که با رعایت ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی انجام می شود از شمول این ماده خارج است.»

باتوجه به اینکه در لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار، برای ازدواج اجباری برخورد جدی در نظر گرفته شده است اما در کشور همچنان ازدواج های زیادی چون کودک همسری مشاهده می شود که با روح این ماده تناقض دارد.

مقوله کودک همسری یک معضل اجتماعی است زیرا علاوه بر اینکه رشد کودک را به خطر می اندازد، فرصت های او را هم در زندگی به شدت محدود می کند و آسیب ها و پیامدهایی همچون محرومیت از تحصیل، فقر، مشکلات جسمی و پیامدهای روحی و روانی، آسیب های ناشی از آزار جنسی و جسمی، اضطراب و خشونت، افسردگی و صدها آسیب دیگر را رقم خواهد زد. با توجه به نگاه تخصصی لایحه که تحکیم و استحکام بنیان خانواده است با وجود معضلی چون ازدواج اجباری و کودک همسری چگونه می توان انتظار تحکیم خانواده را داشت؟

موضوع کودک همسری را باید از منظرهای گوناگونی که منجر به این معضل می گردد بررسی نمود که در بخش های بعدی به علل و پیامدهای ازدواج های زود هنگام و کودک همسری می پردازیم.

۲-۱ علل ازدواج زود هنگام

۱-۱-۲ فقر

در شرایط بد مالی و اقتصادی برخی خانواده ها به فکر ازدواج دخترشان می افتند تا از بار اقتصادی بکاهند، اما همیشه اینطور نیست بلکه ممکن است فقر ازدواج را هم به تاخیر بیندازد، زیرا طبق بررسی های انجام شده به این مسئله رسیدیم که در برخی خانواده ها مانع از ازدواج دخترانشان می شدند تا بتوانند از کمک آنان در کسب درآمد خانواده بهره گیرند. (لطفی: ۱۳۸۹، ص ۷۱)

بیش از نیمی از دختران از خانواده هایی کم دست هستند و برای رهایی از وضعیت نابسامان خود به این نوع ازدواج تن می دهند. در شرایطی که فقر حاد است، خانواده ها و بعضی اوقات خود دختران ازدواج را راه حلی برای تأمین آینده شان می دانند. ازدواج دختر به والدین این امکان را می دهد که هزینه خانواده برای یک فرد از جمله هزینه تغذیه، لباس پوشیدن و آموزش کاسته شده است. در بعضی موارد ازدواج دختر را برای بازپرداخت بدهی ها، مدیریت اختلافات یا حل و فصل اتحادهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. در اینجا کودکان به عنوان کالایی برای رفع احتیاج خانواده های فقیر مورد معامله قرار می گیرند (

۲-۱-۲ حفظ آبرو و شرف خانوادگی

در کشور ما ازدواج زودهنگام تا حد زیادی با دین و مذهب آمیخته است. به طور سنتی ازدواج زودهنگام به عنوان وسیله‌ای برای حفاظت دختران از رابطه جنسی قبل و یا خارج از ازدواج در نظر گرفته می‌شود؛ زیرا بکارت دختران در برخی فرهنگ‌ها اهمیت بسیاری دارد. از طرفی ارزش و جایگاه مادری و همسری در جامعه و عوامل فرهنگی و اجتماعی. ملاحظات اخلاقی و آبرو نیز از عوامل موثر بر ازدواج کودکان محسوب می‌شود، و والدین احساس می‌کنند با ازدواج زودهنگام دخترانشان می‌توانند ضامن امنیت جنسی آنان شده و به نوعی دوشیزگی دختر و امنیت جسمی، جنسی و آینده او را نیز تضمین نمایند (Gage, Anastasia, 2009)

۲-۱-۳ عوامل فرهنگی و اجتماعی

سطح تحصیلات زن متغیری بسیار مهم برای ازدواج زودهنگام است. در کشورهایی که دختران تحصیلات بیشتری دارند ازدواج زودهنگام کمتر اتفاق می‌افتد و ازدواج زودهنگام در جوامع روستایی بیش از شهری است. (UNICEF, 2005) این متغیر بطور قطع از ازدواج زودهنگام و کودک همسری جلوگیری نمی‌کند و امروزه در بسیاری از جوامع دختران می‌توانند به مدرسه بروند اما زود هم ازدواج می‌کنند و ضرورتاً این تحصیلات منجر به توانمندی زنان نمی‌شود. (UNFPA, 2003)

عوامل متعدد دیگری نیز در کشور به ازدواج‌های زودهنگام دامن می‌زند. عواملی که اتفاقاً ریشه محکمی در قوانین و مقررات دارند و همین خود ضمانت اجرائی محکمی برای رشد کودک همسری در کشور ایجاد می‌کند. این عوامل شامل افزایش وام ازدواج که محرکی قوی در خانواده‌های کم‌برخوردار است، قانون جوانی جمعیت و بسته‌های تشویقی موجود در آن و حتی اقدامات عجیبی که در سال‌های اخیر رخ داده است؛ مانند طرح حمایت خودروسازان از مادران زیر ۱۸ با این نگاه رونمایی گردید.

علاوه بر اینها به نظر می‌رسد تأکید بر ازدواج کودکان در بخشی از بدنه اجرائی کشور بیش از گذشته است. اخیراً در مدارس کشور از طرحی جهت آماده‌سازی دختران برای ایفای نقش مادری و همسری و تشکیل قرارگاهی با نام کارگروه کوثر رونمایی گردید. کارگروه کوثر با هدف برقراری عدالت تربیتی در حوزه دانش‌آموزان دختر، انسجام خواهران و دختران جهادی برای شناسایی و حل مسائل تعلیم و تربیت با رویکرد انقلابی و جهادی تشکیل شده است. احصای نظام مسائل دختران دانش‌آموز در استان‌ها با توجه به زیست بوم هر استان، نیازسنجی مسائل معنوی و آموزشی، توجه به امکانات سخت‌افزاری ویژه دختران، تغییر در فضای آموزشی متناسب با روحیات دختران، ارتقای سطح سواد در ابعاد مختلف با توجه به فضای ذهنی دختران، هویت بخشی و آماده‌سازی دختران جهت ایفای نقش مادری و همسری از جمله مأموریت‌هایی است که در قالب این کارگروه دنبال می‌شود.

۲-۲ پیامدهای ازدواج زود هنگام

ازدواج زود هنگام و کودک همسری در جهان عواقب مخربی برای زندگی یک کودک و به خصوص یک دختر به همراه دارد و عملاً ازدواج کودکان به دوران کودکی او پایان می‌دهد. دختران قبل از اینکه از نظر جسمی و روحی آماده شوند، مجبور به ورود به دنیای بزرگسالی می‌شوند آنها اغلب از حقوق خود در مورد بهداشت، آموزش، ایمنی و مشارکت محروم می‌شوند. علاوه بر این، یک دختر مجبور می‌شود با مردی مسن‌تر از خود ازدواج کند و این خود نوعی کودک‌آزاری، چه از لحاظ روانی و چه از لحاظ جسمی و جنسی محسوب می‌شود و این مسئله کودکان را بیشتر در معرض خطر خشونت فیزیکی و جنسی و حتی خیانت قرار می‌دهد. با ازدواج یک کودک، او ممکن است در معرض رابطه جنسی اجباری قرار بگیرد و برای او که هنوز از نظر جسمی و جنسی تکامل نیافته، شدت می‌تواند عواقب تهدید کننده سلامتی به همراه داشته باشد. حال به بررسی انواع مختلف پیامدهای منفی ازدواج زود هنگام یا کودک همسری پرداخته می‌شود.

۲-۲-۱ پیامدهای جسمی ازدواج زودهنگام

نوجوانان و کودکان در اثر ازدواج زودهنگام بسیار آسیب پذیر می شوند. بین سن مادر و مرگ او در بارداری رابطه قوی وجود دارد. دختران ۱۴-۱۰ ساله ۵ بار بیشتر در معرض احتمال مرگ در اثر حاملگی در مقایسه با گروه سنی ۲۴-۲۰ سال قرار دارند. این احتمال برای ۱۹-۱۵ سال ۲ برابر است. این میزان مرگ بالا فقط وابسته به سن نیست بلکه علاوه بر عدم تکامل فیزیکی، موقعیت اقتصادی اجتماعی پایین که مانع دسترسی آنان به مراقبت های مامایی و بارداری می شود نیز در این مسئله نقش دارد. (لطفی: ۱۳۸۹، صص ۷۸-۷۹)

حاملگی زودهنگام یکی از خطرناک ترین دلایل و پیامدهای کودک همسری است. دختران متاهل در اوایل ازدواج احتمالاً خشونت، سوء استفاده و روابط جنسی اجباری (تجاوز) را تجربه خواهند کرد. آن ها در برابر عفونت های مقاربتی از جمله (ایدز) HIV نسبت به هم سن و سال های خود آسیب پذیرتر می شوند. پیامدهایی همچون افزایش سقط، زایمان زودرس، افزایش تولد نوزادان کم وزن در سنین نوجوانی، فشار زیاد برای باردار شدن و حاملگی زودرس، بلوغ زودرس، پارگی اندام های داخلی جنسی دختران، سوء تغذیه، زایمان طولانی، خونریزی شدید، عدم آگاهی از مسائل بهداشت جنسی و بهداشت باروری و تنظیم خانواده و... از پیامدهای جسمی منفی ازدواج زودهنگام تلقی می شوند.

۲-۲-۲ پیامدهای روانی ازدواج زودهنگام

دخترانی که در سنین کودکی ازدواج می کنند عزت نفسشان لگدمال شده و از بین می رود. آنها در مرحله حساس زندگی خود با جدایی از خانواده و دوستان روبرو می شوند. از آنها انتظار می رود به جای رفتن به مدرسه و بازی، نقش یک زن بالغ را ایفا کنند و خانه داری کرده و تشکیل خانواده دهند. دختران جوان نیز هنوز درک کاملی از سلامت و حقوق جنسی و باروری خود ندارند. بسیاری در نهایت با یک پسر یا مرد بزرگتر ازدواج می کنند و به سختی می توانند نیازهای خود را بیان کنند، به ویژه در مورد مسائلی مانند پیشگیری از بارداری و تنظیم خانواده سکوت می کنند. آنها همچنین احتمال دارد بیشتر خشونت خانگی یا استثمار را در

چارچوب ازدواج تجربه کنند. کودکان قربانی کودک همسری فرصت رشد، یادگیری و درک کامل پتانسیل خود را از دست می دهند و بدون آموزش، آنها قادر به پایان دادن به چرخه فقر برای خود یا خانواده خود نیستند. از سوی دیگر بدون مزایای کامل شناخت اجتماعی، شهروندی و حق و حقوقشان، در معرض سوء استفاده قرار می گیرند.

گذار از دوران کودکی به بزرگسالی به خودی خود با چالش هایی همراه است و ازدواج زود هنگام این چالش ها را به شدت افزایش می دهد. برخی از مهم ترین دلایل تاثیر منفی ازدواج زود هنگام بر سلامت روان شامل فشارهای روانی و اجتماعی مضاعف روی رشد کودک و نوجوان است. به همین دلیل هرگونه استرس اضافی که از ازدواج زود هنگام و خشونت جنسی ایجاد می شود فشارهای روانی اجتماعی را افزایش می دهد و آثار مخربی هم بر روان قربانیان هم جامعه دارد. (Sabbe, A., Temmerman, M., Brems E., Leye, E. (2014))

ایفای نقش همسری برای یک کودک او را در معرض آسیب های روانی قرار می دهد و بر ارتباطاتش اثر می گذارد. لذا ازدواج زود هنگام سلامت روان را تهدید کرده و افسردگی را افزایش می دهد. (Gage, Anastasia, 2009)

۲-۲-۳ پیامدهای اجتماعی ازدواج زود هنگام

ازدواج زود هنگام دختران، حق آنها را در تصمیم گیری های اساسی در مورد سلامت جنسی و بهزیستی آن ها سلب می کند. آن ها را از تحصیل و از زندگی در آینده دور می کنند، و خطرات بیشتری نظیر خشونت، سوء استفاده، مشکلات سلامتی و یا مرگ زود هنگام را افزایش می دهد. رفتن به مدرسه برای دختران فرصت های متفاوتی را در زندگی ایجاد می کند و به آن ها اجازه می دهد تا در اجتماعات خود نقش فعالی داشته و برای نابودی چرخه فقر و شکستن آن، قدم های مفیدی بردارند. در صورتی که دخترانی که ازدواج کرده اند احتمالاً دیگر به مدرسه نمی روند و از ادامه تحصیل بازمی مانند. آموزش برای دختران ضروری است چرا که بتوانند نسبت به سلامت جنسی و بهزیستی خود تصمیمات آگاهانه ای بگیرند و مستقل رفتار کنند. از پیامدهای اجتماعی ازدواج کودکان می توان به مواردی چون ثبت نشدن ازدواج ها و نداشتن

اوراق هویت، ظهور پدیده کودک-بیوه، خشونت خانگی و همسرآزاری، رشد بی‌رویه جمعیت پنهان در مناطق حاشیه، تن‌فروشی، فرار از خانه، کارتن‌خوابی، محرومیت تحصیلی، فاصله سنی زیاد با همسر، نداشتن مهارت فرزندپروری، خودسوزی و خودکشی کودکان یا نوجوانان و ... نام برد. (وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، معاونت سلامت. ۷۹۰)

۳-۲ انتقادات وارد بر لایحه پیشگیری...

در لایحه پیشگیری...، با وجود اینکه تدابیری برای جلوگیری از ازدواج اجباری پیش‌بینی شده، اما همچنان کودکان (دختران زیر ۱۳ سال و پسران زیر ۱۵ سال) نمی‌توانند با استناد به آن از ازدواج اجباری خودداری کنند. در سال‌های اخیر، با توجه به انتشار آمارهای مختلف درباره افزایش ازدواج کودکان، حکومت نیز متهم شده که نه تنها برای جلوگیری از این پدیده قدمی بر نمی‌دارد، بلکه تدابیری برای تسهیل ازدواج زیر ۱۸ سال نیز پیش‌بینی کرده است. قوانین مرتبط با ازدواج کودکان در ایران، سال‌هاست که به یکی از حساس‌ترین موضوعات مورد نظر اسلام‌گرایان حکومت تبدیل شده است و در برابر هر تغییر قانونی برای جلوگیری از این پدیده یا ممنوع کردن آن، مقاومتی جدی وجود دارد.

اگرچه در قوانین بین‌المللی درباره حداقل سن ازدواج ابهامات بسیاری وجود دارد، اما حداقل سن ۱۸ سالگی برای ازدواج به عنوان یک عرف جهانی پذیرفته شده است. براساس کنوانسیون «رضایت برای ازدواج» که ایران هرگز آن را نپذیرفته، ازدواج اجباری در هر شرایطی ممنوع است. (اسدزاده ۱۴۰۰ ص ۱۵) در حال حاضر قوانین ایران در این زمینه، ناقض حقوق کودکان است و ایران را به یکی از معدود کشورهای جهان تبدیل کرده که در آن «کودک همسری» قانونی است. اگرچه در ادوار مختلف مجلس همیشه تلاش شده که قانون حداقل سن ازدواج، تغییر کند، اما همواره گروهی از کسانی که عموماً اعتقادات مذهبی شدیدتری دارند، جلوی موفق شدن این تلاش‌ها را گرفته‌اند.

به لحاظ قانونی، برابر ماده ۲۳ آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ماده ۶، (اصلاحی نهم آبان ماه ۱۴۰۰) تحصیل تا پایان دوره متوسطه برای طفل و نوجوان الزامی

است، هریک از والدین، اولیا یا سرپرستان قانونی و تمام اشخاصی که مسوولیت نگهداری، مراقبت و تربیت طفل و نوجوان را برعهده دارند، موظفند شرایط و موجبات تحصیل طفل و نوجوان واجد شرایط را در مدرسه یا مرکز نگهداری فراهم آورند. با توجه به اینکه هدف اصلی قانونگذار از ارائه این لایحه پیشگیری از خشونت علیه زنان است به نظر می رسد قانونگذار میبایست در خصوص راهکارها و اقدامات لازم برای اجرای هر چه بهتر ماده ۲۳ آیین نامه اجرایی قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ماده ۶، (اصلاحی نهم آبان ماه ۱۴۰۰) ارائه دهد. در این مورد با رجوع به آمارهای منتشر شده در مطالعات مرکز ملی آمار مشخص می شود اکثریت ازدواج های زود هنگام با ترک تحصیل کودک یا نوجوان همراه می باشد و هیچ گونه التزام قانونی در خصوص اجرایی شدن لایحه پیشگیری ... وجود ندارد.

یکی دیگر از ایرادات وارد بر این لایحه وبالاخص ماده ۳۴ آن تناقض در ماهیت قدرت تصمیم گیری کودک یا نوجوان در امر ازدواج است. بر مبنای ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ازدواج کودک زیر ۱۸ سال با اجازه ولی و با رای دادگاه قانونی است، اما همین که فردی برای ازدواج نیاز به اجازه ولی خود دارد، نشان می دهد که کودک توانایی تصمیم گیری نداشته و به بلوغ عقلی نرسیده است، بنابراین چگونه می توان انتظار داشت قانونی که کودک را واجد شرایط تصمیم گیری نمی داند و این تصمیم را به ولی او واگذار کرده بتواند از وی حمایت کند. همچنین با توجه به عدم توانایی تصمیم گیری کودک در مقوله ی انتخاب همسر و ازدواج چگونه می توان باور کرد اینگونه ازدواج ها اجباری نبوده و از سوی خانواده و ولی به کودک تحمیل نشده است. علاوه بر این، ازدواج کودک یعنی کودک قبل از اینکه از نظر جسمی و روانی آماده شود، مجبور به ورود به دنیای بزرگسالی می شود، در این صورت ازدواج او تماما همراه با آسیب خواهد بود و متأسفانه کودک همسری اغلب به این صورت است که کودکان دختر با مردانی بزرگتر از خود و حتی مسن ازدواج می کنند که این خود نوعی کودک آزاری بوده و از لحاظ جسمی، روانی، عاطفی و جنسی به وی آسیب می زند.

بر اساس بند (۲) ماده (۳۶) قانون انتخابات ریاست جمهوری، سن انتخاب کنندگان در انتخابات باید ۱۸ سال تمام باشد.

این در حالی است که قانونگذار سن ازدواج را بسیار پایین تر از این سن در نظر گرفته است. همانطور که مشخص است دوره ی انتخابات یاست جمهوری چهار سال است و در صورت بروز اشتباه در تصمیم گیری امکان تصحیح نظر براساس عملکرد افراد در دوره ی انتخابات بعدی وجود دارد در حالی که برای انتخاب همسر و ازدواج براساس دین مبین اسلام و عرف جامعه انتخاب براساس یک عمر زندگی می باشد. پرواضح است که تصمیم گیری در خصوص ازدواج به مراتب نیازمند قدرت تحلیل و بلوغ فکری بیشتری نسبت به انتخابات می باشد. این موضوع یکی از تناقضات مورد بحث در خصوص حداقل سن ازدواج و سن حق رای می باشد.

بر اساس بخشنامه بانک مرکزی افتتاح حساب توسط ولی (پدر یا جد پدری) قیم یا وصی (با حکم) به عنوان افتتاح کننده حساب برای فرد زیر ۱۸ سال و به نام خود فرد امکان پذیر است. در این نوع افتتاح حساب، برداشت از حساب توسط فرد افتتاح کننده یا با ارائه حکم رشد امکان پذیر است. این دسته از متقاضیان می توانند شخصاً یا از طریق ولی، قیم یا وصی انواع حساب به جز «حساب جاری یا دسته چک» را افتتاح کنند. براساس بخشنامه بانک مرکزی حق برداشت از حساب حداقل سن ۱۸ سال تعیین شده است.

حال بایستی قانونگذار به این ابهامات و سوالات پاسخ دهد:

یک فرد در بازه سنی ۱۳ تا ۱۸ سال که از منظر حقوق سیاسی توانایی تصمیم گیری برای سرنوشت خود و جامعه را ندارد و از نظر نهادهای قانونی از جمله وزارت کشور، مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان صلاحیت رأی دادن ندارد چگونه می تواند در خصوص تعیین سرنوشت خود برای انتخاب همسر و زندگی آینده تصمیم مناسب و درستی بگیرد.

فردی که در بازه سنی ۱۳ تا ۱۸ سال قرار دارد و صلاحیت برداشت از حساب های بانکی را ندارد چگونه می تواند مسئولیت یک زندگی را به عنوان یک زن یا مرد عهده دار شود.

نتیجه گیری

ازدواج یکی از مهمترین تصمیم های زندگی هر فرد است که تاثیرات مستقیم زیادی در زندگی و آینده وی دارد، ازدواج در سن پایین، گرفتن حقوق انسانی کودک و گرفتن حق

تصمیم‌گیری از او برای زندگی‌اش است، در ازدواج مسوولیت سنگینی به کودک سپرده می‌شود که این مسوولیت ممکن است متناسب با توانایی عقلی، احساسی و جسمی او نباشد.

پدیده «کودک همسری» از انواع ازدواج می‌باشد که حداقل یکی از طرفین کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد یا حتی کمتر از سن بلوغ باشد و این ازدواج به نوعی کودک‌آزاری و نقض حقوق کودکان است.

ازدواج کودکان امری غیراخلاقی، ظالمانه و خارج از مصلحت کودکان و جامعه ارزیابی می‌شود. ازدواج باعث ایجاد و تشکیل خانواده می‌شود ولی در ازدواج زودهنگام کودکان و کودک همسری به رغم اینکه به ظاهر تشکیل خانواده می‌دهد اما می‌تواند عواقب بسیار جدی و مخربی به روی فرد، خانواده و جامعه داشته باشد. در ازدواج مرحله اول انتخاب همسر است، درحالی‌که یک کودک معیارهای انتخاب همسر را نمی‌داند و به بلوغ عاطفی و روانی نرسیده است و مهارت‌های لازم برای فرزندپروری و تربیت کودک خود را ندارد. ضعف دانش و آگاهی کودک درخصوص برخی از مسائل نظیر روابط اجتماعی نیز به همراه پذیرش مسوولیت فرزندداری و فرزندپروری، بی‌شک انجام وظایف و مسوولیت‌ها را دشوارتر می‌سازد و درنهایت حتی کودک از منظر اقتصادی برای هدایت خانواده از توانمندی لازم برخوردار نیستند. عدم اطلاع درخصوص برخی مسائل، ازجمله مسایل جنسی نیز تفاهم و سازگاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد و سبب عدم احساس امنیت عشق و محبت در زندگی می‌شود و باعث رواج خشونت و پرخاشگری نسبت به کودک می‌گردد.

می‌توان به این نتیجه رسید که کودکان آزرده‌ده در همه جنبه‌های رشد مانند جسمی، ذهنی، روانی و اجتماعی با مشکلات و نارسایی‌های فراوانی روبه‌رو خواهند شد. صرفنظر از آسیب‌های اجتماعی این گونه ازدواج‌ها برای نظام سلامت کشور هم بی‌هزینه نیست و تبعات منفی زیادی را به دنبال دارد. یکی از تبعات منفی این گونه ازدواج‌ها شکل نگرفتن فیزیولوژی زن هنگام بارداری است که در مواردی حتی منجر به مرگ مادر یا نوزاد می‌شود، وجود عوارض و خطرات بارداری در سن بلوغ برای کودک همسران بسیار زیاد می‌باشد و به دلیل آناتومی، تکامل نیافتگی و خونریزی‌های شدید، عفونت و مرگ را تجربه می‌کنند.

پیشنهاها

- در راستای پیشگیری از پدیده کودک همسری در جامعه ایرانی و بهبود وضعیت ازدواج در بین جوانان و رشد روز افزون جمعیت جوان کشور پیشنهاداتی مبنی بر:
- ۱) آموزش دختران و پسران در مورد بلوغ جنسی و آگاهی این قشر از جامعه ابتدا از خانواده سپس با توجه به سن یادگیری آنها از مدرسه
 - ۲) اقدامات و تدابیر دولت در جهت از بین بردن شرایط بد اقتصادی
 - ۳) جلوگیری از اقدامات غیرکارشناسی و نسنجیده در خصوص تعیین سن ازدواج
 - ۴) به روزرسانی قوانین و مقررات ازدواج با توجه به شرایط عرفی جامعه

منابع و مآخذ

- ۱) اسدزاده، سعید، (۱۴۰۰). نحوه پیشگیری کیفری از ازدواج در سنین کودکی از گذر تطبیق آن با جرم ازدواج اجباری. پنجمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق
- ۲) پایی، اکرم، (۱۳۹۹). ازدواج‌های اجباری و راهکارهای حقوقی مقابله با آن، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، سال دوم، شماره اول، بهار
- ۳) جهانی جناقرد، میلاد. (۱۳۹۹). خشونت خانگی علیه زنان در ایران. قانون یار، ۴(۱۵)، ۸۹۷-۹۰۹. <https://sid.ir/paper/525401/fa> SID.
- ۴) خزایی، طاهره، کرمی قهی، محمدتقی (۱۴۰۲). «مطالعه انتقادی گفتمان نفی خشونت بر زنان با تأکید بر لایحه حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت». فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۲(۱): ۲۲۴-۲۰۳
<https://doi.org/10.22059/jisr.2023.354713.1378>
- ۵) دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، لغت نامه دهخدا، ج ۱۱، چاپ دوم، دانشگاه تهران، ص ۵۹۳
- ۶) رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۶)، اسلام شناسی و پاسخ به شبهات، چاپ سوم، مسجد جمکران، قم، ص ۳۶۱.
- ۷) سیاه بیدی کرمانشاهی، سعید، (۱۳۹۹) تحلیل فقهی - حقوقی کودک‌همسری در پرتو انتقادات وارد بر آن؛ تالشی برای ارائه پیشنهاد مطلوب. نشریه علمی فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده، سال پانزدهم، شماره ۵۲، پاییز، ۱۴۹-۱۶۵
- ۸) صدیق سروسستانی، رحمت الله، (۱۳۸۷)، آسیب شناسی اجتماعی، چاپ ۴، انتشارات سمت، تهران.
- ۹) طرابلسی، عبدالعزیز (۱۴۰۶). المذهب. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۰) عظیمی، میثم (۱۴۰۱). اظهار نظر کارشناسی درباره «لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار» ناظران: محبی، جلیل، عبدالملکی، مهدی، حکیم

- جوادی، احمد، تهران: دفتر مطالعات حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای، صص ۶-۲۶
- (۱۱) غدیری، ماهرو (۱۳۹۵)، سن و رضایت به ازدواج از منظر نظام بین المللی حقوق بشر، در فصلنامه خانواده پژوهی، شماره ۴۵، صص ۱۲۴-۱۲۵
- (۱۲) فرحزادی، رحمت وهمکاران (۱۴۰۲). کودک همسری از منظر فقه و حقوق و راهکارهای پیشگیری از آن از منظر حقوق کیفری، فصلنامه فقه جزای تطبیقی، دوره سوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۲.
- (۱۳) لایحه پیشگیری از آسیب دیدگی زنان و ارتقای امنیت آنان در برابر سوء رفتار (۱۴۰۱)؛ <https://tinyurl.com/22uprc46>
- (۱۴) لطفی، راضیه. ۱۳۸۹، «پیامدهای سالمی ازدواج زودرس در زنان». فصلنامه زن و بهداشت، ش. ۲۰.
- (۱۵) لنگرودی، محمد جعفر، (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ص ۲۳۵۲، ج ۳، چاپ دوم، نشر گنج دانش.
- (۱۶) محبی، سیده فاطمه (۱۳۸۰). آسیب شناسی اجتماعی زنان، خشونت علیه زنان، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۱۴.
- (۱۷) محمدزاده، مهدی، عیسی زاده، بشیر، حاجی علی خمسه، مرتضی، (۱۴۰۱). نقد و بررسی لایحه «حفظ کرامت و حمایت از زنان در برابر خشونت» از منظر اصول و قواعد قانونگذاری، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی ماهنامه علمی (مقاله پژوهشی)، سال ۲۲، شماره ۶، شهریور ۱۴۰۱، ۴۰۳-۴۲۴.
- (۱۸) مقدسی، محمدباقر، (۱۳۹۵). ازدواج اجباری: از ممنوعیت انگاری تا جرم انگاری آموزه های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی شماره ۱۲، پاییز-زمستان
- (۱۹) میرشاه، سمیه، (۱۴۰۰). پیامدها و آسیبهای کودک همسری اسفند ۱۴۰۰
- (۲۰) وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، معاونت سلامت. سیمای جمعیت و سلامت در جمهوری اسلامی ایران مهر ۷۹۰

۲۱) ولدخانی مریم، (۱۳۹۵) تاثیر سن ازدواج، الگوهای همسرگزینی و تفاوت سنی زوجین بر کیفیت زندگی زناشویی زنان شهر تهران، نشریه مطالعات روانشناسی بالینی دوره ۷ شماره ۲۵، ص ۱۷۳-۱۹۰

منابع انگلیسی

- 22) Gage, Anastasia. Coverage and effects of child marriage prevention activities Ethiopia: Finding from a study USAID 2007
<http://www.cpc.unc.edu/measure/publications/pdf/tr-09-70.pdf> . Accessed: 8 NOV 2009
- 23) Rayejian Asli and Amrollahi Boyuki(2016) «Forced Marriage in Islamic Countries: The Role of Violence in Family Relationships»,journal of Springer International Publishing Switzerland, H. Kury et al. (eds.), Women and Children as Victims and Offenders, DOI 10.1007/978-3-319-08398-8 26,pp.729 – 752
- 24) Sabbe, A., Temmerman, M., Brems E., Leye, E. (2014). Forced marriage: an analysis of legislation and political measures in Europe. Crime, Law and Social Change an Interdisciplinary Journal, 26(1) pp 189 – 171
- 25) UNFPA, 2003. Early child Marriage .
WWW.unfpa.org/swp/2003/supmain.htm Accessed date: Nov 10, 2009
- 26) UNICEF, 2005. Early Marriage a harmful tradition practice.